

УДК: 811.111'04-32.091

АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ

Торкут Н.М.

Однією з найперших асоціацій, що виникають в нашій свідомості при згадці про систему жанрів літератури Відродження, виявляється ренесансна новела. Гармонійний синтез художнього досвіду передновелістичних (*exempla*, провансальських новас, шванків, фабліо) та „високих” прозових форм, органічне засвоєння широкого арсеналу прийомів античної та середньовічної риторики, а також спричинене гуманістичною ідеологією суттєве розширення та якісне оновлення проблемно-тематичного комплексу зумовили досить стрімке зростання жанрового статусу новели і її перехід з найнижчого регістру принаймні у середній. Неперевершена майстерність таких видатних ренесансних митців, як Дж.Боккаччо, Маргарити Наваррської і М. де Сервантеса, та надзвичайна плідність творчих пошуків інших тогочасних новелістів (Мазуччо, Банделло, Чинтіо, Страпарола, Делер’є) забезпечили континентальній новелі XIV–XVI століть, за якою міцно закріпилося визначення „класична”, важливе місце в історико-літературному процесі жанрової еволюції малих прозових форм.

Інтерес до поетики класичної новели, що корінням сягає в естетичні студії Гете й німецьких романтиків – братів Шлегелів та Л.Тіка, не згасає вже протягом двох століть, і як наслідок – доволі численна бібліотека історико-літературних та теоретичних досліджень. Сучасне літературознавство має у своєму розпорядженні кілька фундаментальних теорій, орієнтованих на поглиблене вивчення окремих аспектів новелістичної поетики, зокрема механізмів сюжетоутворення (В.Шкловський, О.Реформатський, М.Петровський), композиційних канонів і жанроформуючих факторів (І.Виноградов, В.Пабст, А.Беннет, Дж.Лейбовіц) та ін. У монографії Є.Мелетинського «Історична поетика новели» (1940) систематизовано багатий досвід компаративного зіставлення новели з іншими малими прозовими формами, детально проаналізовано жанрову сутність цієї літературної моделі у синхронному та діахронному аспектах. Роботи сучасних науковців всебічно висвітлюють особливості функціонування новелістичної традиції в межах окремих національних культур XIII–XVI століть, зокрема італійської (Е.Сгерман, В.Бранка, Р.Хлодовський), французької (О.Михайлов, Б.Годен, Л.Євдокимова), іспанської (Є.Афіногенова).

У контексті такої пильної і стабільної уваги до теоретичної та історичної поетики новели доволі парадоксальним видається той факт, що англійська новелістика епохи Відродження тривалий час залишалася своєрідною «terra incognita» як для вітчизняних, так і для зарубіжних фахівців. Однією з причин такої ситуації було те, що новела, яка “де факто” існувала і досить інтенсивно розвивалася на англійському літературному ґрунті доби Ренесансу, не була в ті часи термінологічно зафіксована у лоні національної культурної традиції. Упереджене ставлення англійського читацького загалу до континентальних, зокрема італійських, художніх віянь спонукало авторів називати власні твори то “history”, то “tale”, то “discourse”, то “short story”, уникаючи іншомовного слова “novella”. Думається, що саме це й спричинило виникнення досить курйозного міфу про відсутність одного з найренесансніших

АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ

жанрів в літературі англійського Відродження. Тож *мета* цієї історико-літературної розвідки полягає в тому, щоб висвітлити динаміку формування новелістичної традиції на англійському ґрунті і продемонструвати своєрідність англійської новелістичної моделі у порівнянні з континентальними зразками жанру.

Постановка проблеми. Єлизаветинська новела є доволі оригінальним жанровим утворенням, що виникло в процесі інтенсивного діалогу англійських літераторів з континентальними культурними традиціями. Надзвичайно важливу роль у становленні новелістичного жанру в Англії відіграла перекладацька діяльність Вільяма Пейнтера, Джеффри Фентона і Джорджа Петті: популяризуючи теми, сюжети й мотиви античності та континентальної новелістики, ці автори значною мірою сприяли активному залученню своєї нації до загальноєвропейського інтелектуально-духовного руху Відродження.

Перекладна збірка В.Пейнтера „Палац насолоди” (1566), що орієнтувалася на максимально точне слідування текстам оригіналів, відкривала англійському читачеві привабливу красу земного буття, поетизовану на сторінках творів Боккаччо, Маргарити Наваррської, Страпароли. Знайомство із цвітом тогочасної європейської новелістики надавало потужного імпульсу розвитку національної культури: і ціннісні, і художні орієнтації єлизаветинського суспільства формувалися під безпосереднім впливом тих концептуальних відкриттів, які вже зроблені були італійським і французьким Ренесансом. Заслуга Пейнтера полягає насамперед у тому, що розважальний компонент новелістичної прози він гармонійно поєднав з моралізаторським і спромігся адекватним чином, тобто з урахуванням національних ментально-духовних стереотипів тогочасного англійського суспільства, репрезентувати гуманістичну за своєю ідейно-філософською сутністю концепцію людської особистості.

З огляду на перспективи розвитку художньої прози в Англії XVI століття надзвичайно цікавою є неординарна у жанрово-стильовому плані перекладна збірка Дж.Фентона «Деякі трагічні роздуми Банделло» (1567). Художнє мислення цього митця було орієнтовано на пошук нових стильових рішень, на оригінальну обробку відомого сюжету. «Трагічні роздуми», художній простір яких поєднав дискурсивно-трактатну і новелістичну стихію, репрезентують специфічну жанрову модель, де питома вага новелістичного начала виявляється мінімальною внаслідок активного втручання авторського «Я». Численні коментарі, моралізаторські резюме та ліричні відступи, що постійно супроводжують сюжетні перипетії, суттєво впливають на провідні компоненти жанрової організації взятих за основу зразків (новели Маттео Банделло в інтерпретаціях Франсуа де Бельфоре). В англійських версіях втрачається ефект раптовості і виключності, зникають загадковість і непередбачуваність поведінки головних персонажів (характерна риса поезики Банделло), тож і фінал сприймається як закономірний наслідок перебігу подій, як підтвердження справедливості авторських етико-філософських сентенцій. При цьому «казусність» – обов'язковий елемент ренесансної новели – зводиться Фентоном до «норми». Водночас за рахунок розгортання позасюжетних моментів (метафоризації, ритмізації прози, аллюзивності тропів тощо) відбувається естетизація мови, що закладає основи тієї стильової тенденції, яка згодом одержить назву «євфуїзм» і стане домінуючою в художній прозі, поезії та драматургії 70-90^х років.

Започаткування Джеффри Фентона продовжив Джордж Петті, якому англійська культура має завдячувати появою самобутньої жанрової моделі – єлизаветинської новели. Його перекладна збірка «Малий палац насолоди» (1576) фіксує важливий момент переходу від традиційних принципів повного наслідування зразка (Пейнтер) та його стилістичної обробки (Фентон) до етико-естетичного переосмислення «чужого» матеріалу. Із дванадцяти історій цієї збірки десять є обробками сюжетів, що були запозичені в античних авторів (Плутарха, Овідія, Гігіна, Таціта, Тіта Лівія) і популяризовані ренесансними новелістами.

Сюжетоутворюючим фактором у Петті завжди виявляється авторський концепт. На відміну від Фентона, котрий веде свого читача від «чужого» сюжету до дискурсивності, Петті, навпаки, власну програмну ідею перевіряє шляхом суб'єктивно-тенденційної

інтерпретації античного або новелістичного матеріалу. Психологічна подія у нього завжди виявляється не менш значимою, ніж авантюрні епізоди, подієва динаміка чи «поворотний» момент (point). Органічно засвоївши досвід власної національної традиції та майстерно використовуючи оригінальну техніку фазування дій і евристичну манеру письма, автор «Малого палацу» досягає значних успіхів у відтворенні внутрішнього світу особистості, що й дає підстави вважати його одним із перших майстрів англійської психологічної прози.

У цілому ж ранній етап функціонування новелістичної традиції в Англії XVI століття, що пов'язаний з перекладацькою діяльністю елізаветинців В.Пейнтера, Дж.Фентона і Дж.Петті, слід вважати також і періодом розквіту новелістичного жанру на англійському ґрунті. Генетично елізаветинська новела, і в цьому немає ніяких сумнівів, багато чим завдячує саме континентальним зразкам, проте зведення сутності творчих пошуків та інтенсивних жанрово-стильових експериментів Дж.Фентона і Дж.Петті лише до перекладацької функції видається абсолютно неправомірним. Адже італо-французькі сюжети, як, до речі, й античні, не тільки значно поглиблювались за рахунок психологізації та інтимізації розповіді (Фентон), але й перетлумачувались і навіть суттєво видозмінювались (Петті).

Англійська модель відрізнялася від своїх «першоджерел» помітним збільшенням обсягу за рахунок риторизації оповіді, гіпертрофованої дискурсивності, медитативності діалогічного і монологічного мовлення. Крім того, притаманна класичній новелі європейського Ренесансу інтеріоризація конфлікту на англійському ґрунті значно поглиблювалася завдяки усвідомленому прагненню таких митців, як Фентон і Петті, поєднати власний етико-психологічний життєвий досвід з конкретикою прецедентів, котрі щедро постачала скарбниця античних і континентальних сюжетів. Звідси й декларативна експериментальність стилю, і вражаюче розмаїття розгорнутих асоціативних та алюзіативних рядів, і оновлення чосерівської традиції художнього психологізму.

Історико-літературне значення перекладних збірок важко переоцінити. У надрах цих новелістичних книг визрівали ті компоненти жанрової організації, які згодом почали активно використовуватись авторами любовно-авантюрних романів (Т.Лодж, Р.Грін, Г.Робартс). Їхніми сюжетами, дещо видозміненими чи якісно оновленими, доволі часто послуговувалась і елізаветинська драма, а деякі з них навіть були уславлені безсмертним генієм Шекспіра.

Другий етап функціонування новелістичної традиції в Англії характеризується потягом до інтенсифікації сюжету, перенесенням акценту з внутрішнього світу на зовнішній, поглибленням інтересу до пригод та різноманітних авантюрних колізій, а також широким використанням окремих прийомів поетичної техніки «високого» роману (геліодорівського і рицарського). Найкращі зразки цього різновиду англійської ренесансної новели, яка з певною долею умовності може бути названа романічною, представлені у збірках «Прощання з професією воюка» (1581) Барнабі Річа та «Гептамерон світських бесід» (1582) Джорджа Ветстоуна.

В художньому просторі новелістики Б.Річа відчутно посилюється авантюризм, очевидна повна відмова від дидактизму і казузності, спостерігається досить своєрідне зіставлення стихії «високого кохання» та знижено-побутової інтерпретації любовних стосунків. Твори Річа, які можна назвати «романічними новелами», сприймаються як свого роду конспект «високого роману» і орієнтовані на читача, художні смаки якого сформовані водночас і романістикою і континентальною новелістикою.

В цілому ж генеалогія елізаветинської новели, тобто її літературний родовід, має підкреслено іншокультурне походження: біля витоків англійської новелістичної традиції стояли античні й континентальні жанрові зразки, а згодом важливу роль в її становленні почали відігравати також і елементи поезики геліодорівського та рицарського (як середньовічного, так і ренесансного) романів. Однак і досвід суто національної джестової традиції не залишився поза увагою елізаветинських новелістів. Підтвердженням тому може слугувати приписувана Томасові Делоні збірка «Дзеркало розваг» (1583), в якій відомі

АНГЛІЙСЬКА РЕНЕСАНСНА НОВЕЛА В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ: СПЕЦИФІКА ДІАЛОГУ

континентальні сюжети репрезентовано в дусі англійського джесту, тобто здійснено спробу синтезувати поетичні прийоми національної «низової» моделі та новелістичну техніку. Поява такої доволі специфічної у жанрово-стильовому плані книжки, як думається, стала наслідком активної взаємодії «низової» культурної традиції з окремими тенденціями «високої» культури, яка, до речі, в ті часи також змушена була поступово пристосовуватися до етико-естетичних смаків і духовних запитів нової читацької аудиторії. Тож англійська новелістична традиція унаочнювала ті процеси дифузії, що відбувались у середовищі національної культури.

У контексті вищесказаного доцільно нагадати запропоновану Г.Кенбі риторико-синусоїдальну концепцію жанрової еволюції англійської новели в XVI столітті [1, с.13-21]. Згідно з цією концепцією історичний шлях англійської новели в лоні ренесансної культури можна уявити у вигляді синусоїдальної кривої. Перша фаза такої кривої (зростання) визначається потужним розростанням риторичного компоненту за рахунок зменшення ролі суто сюжетного (новелістично-фабульного) начала, а друга фаза (зниження) характеризується поступовою відмовою від домінування риторично-дискурсивної стихії та усвідомленою орієнтацією на відтворення реальності повсякденного буття. Кульмінаційними точкам процесу розвитку новелістичної традиції в ренесансній Англії дослідник вважає перші англійські перекладні збірки новел, в надрах яких зароджувалась евфуїстична риторика, вишукано-риторичні короткі історії Томаса Лоджа і Роберта Гріна та «журналістику» Томаса Деккера, яка знаменувала деградацію цієї риторики.

Ця концепція у цілому є доволі цікавою, однак вона, на жаль, не враховує творчого досвіду романічної і комічної новели елизаветинської доби. *Висновки.* Загальна логіка розвитку новелістичної традиції в Англії, певна річ, найбільшою мірою зумовлювалась активною дифузиею елементів поезики двох антиномічних різновидів художньої прози – елітарно-вишуканої та «низової» демократичної. Але процес цей не можна інтерпретувати як елементарне додавання чи як органічний синтез. Обов'язково мають враховуватись динаміка і рухомість жанрових меж, а також маньєристичні інтенції елизаветинських митців, котрі, навіть перекладаючи «чужі» сюжети, прагнули створити власну «версію», кинути творчий виклик загальновідомому зразку.

Список літератури

1. Canby H.S. The Short Story in English. – N.Y.: Henry Holt & Company, 1926.

Поступила до редакції 09.02.2005 р.